

UDK: 327::911.3(450)
Biblid: 0025-8555, 72(2020)
Vol. LXXII, br. 1, str. 101–125

Pregledni rad
Primljen 12. februara 2020.
Odobren 16. marta 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2001101J>

Geopolitička misao Apeninskog poluostrva: učitelji i učenici

Slobodan JANKOVIĆ¹

Apstrakt: Italija je jedna od zemalja u kojima se razvila osobena geopolitička misao u prvoj polovini 20. veka, koja je okončana sa padom fašističkog režima u Rimu. Oživljavanje geopolitike otvorilo je pitanje osobina ove discipline u savremenoj Italiji. Autor postavlja dva istraživačka pitanja: 1) da li postoji kontinuitet sa starom školom i, ako je odgovor potvrđan, u kojoj meri?; 2) koje su karakteristike domaće škole u njenom formativnom periodu do 1943. godine? Rad ima četiri odeljka. Uvodni deo pojašnjava kontekst u kome se pojavljuje geopolitička misao na Apeninima u sadejstvu sa naučnim i društveno-političkim promenama u Evropi i svetu. U drugom delu su predstavljeni koreni, evolucija i kraj geopolitičke misli do 1943. godine. Treće poglavlje ima dve celine u kojima se predstavljaju okolnosti u kojima se geopolitika ponovo vraća u upotrebu u Italiji. Tu su predstavljeni i analizirani vodeći autori, časopisi i internet stranice. Autor definiše tri ključna pravca geopolitičkog promišljanja u Italiji i zaključuje da postoji jasna razlika između nastavljača koji slede direktnu liniju od Masija i Roleta (tzv. stare škole) i teoretičara koji su prihvatili druge okvire.

Ključne reči: italijanska geopolitika, Ernesto Masi, neoklasična geopolitika, italijanska politika, politika pravljenja mapa, *Limes*, *Geopolitica*.

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: slobodan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

Uticaji na pojavu geopolitičkog mišljenja

Poznato je da je nakon Drugog svetskog rata geopolitika, pogotovo u zemljama nekadašnjim silama Osovine, bila neka vrsta zabranjenog ili barem prećutanog znanja, duže no što je to bio slučaj u zemljama pobednicama. Kako piše italijanski vojni istoričar i pravnik Virđinio Ilari (Virginio Ilari), termin geopolitika se, posle tridesetak godina izgnanstva, ponovo od sedamdesetih godina pojavljuje preko francuskog autora Iva Lakosta (Yves Lacoste) koji je 1976. godine pokrenuo časopis za (političku) geografiju i geopolitiku *Hérodote*.² To će uticati na legitimaciju istog pojma i na prostoru na kome je svojevremeno Eneja našao utočište. Ilari navodi da tek ponovna pojava ovog termina u Italiji vodi ka njegovom povratku u (akademsku) upotrebu i u Nemačkoj.³ Pokretanje časopisa *Limes* (*LiMes*, po starorimskom *limes*-u, graničnom pojasu), januara 1993. godine – pedeset godina nakon prestanka rada starog časopisa *Geopolitika* koji je objavljivao od januara 1939. do decembra 1942. – označilo je preporod ove discipline u široj javnosti na Apeninima. Usledila je pojava i drugih časopisa koji se bave istom tematikom poput *Geopolitike*, izdanja Instituta za visoke studije geopolitike iz Rima (*L'Istituto di Alti Studi in Geopolitica e Scienze Ausiliarie* – IsAG) koji je pokrenuo Tiberio Gracijani (Tiberio Graziani), *Eurasia-e* (*Eurasia: Rivista di studi geopolitici*) i drugih, te internet stranica. Oni nose i nosili su različite ideološke korene u rasponu od centra do desnice i „braka” staljinizma i filofašizma.

O uticaju geografskih elemenata na politiku na Apeninskom poluostrvu pisalo se u Antici, a takav način promišljanja politike, koji je i kod Tacita i Plinija mlađeg bio uzgredan, ne i dominantan, postaje popularan ponovo u 19. veku. Nebojša Vuković ukazuje na Strabona kao ranog preteču političko-geografskog mišljenja.⁴ Ako je Vuković poput mnogih autora, prvenstveno anglosaksonskih, tražio uporište geopolitičkog promišljanja u Antici, Mateo Markoni (Matteo Marconi) ukazuje na drugačiju *forma mentis* antičkih geografa u odnosu na moderni razvoj te nauke. Stoga italijanski geopolitičar način mišljenja kojim se bavi vidi tek kao evoluciju razvoja moderne geografije, koja je ponikla u Nemačkoj, a ne u daljoj prošlosti.⁵

² Virđinio Ilari je saradnik visokih vojnih škola, italijanskog parlamenta po pitanju borbe protiv terorizma i predsednik Italijanskog društva za vojnu istoriju.

³ Navedeno prema Ilarijevom uvodnom predavanju na seminaru Vojnog centra za strateške studije (CeMiSS) italijanske vojske: Virginio Ilari, “Gli studi strategici in Italia”, Centro Militare di Studi Strategici, 26 settembre 2001, www.societaitalianastoriamilitare.org, 17/01/2020.

⁴ Nebojša Vuković, *Logika imperije*, Konras, Beograd 2007, str. 13.

⁵ Matteo Marconi e Paolo Sellari, “Da Humboldt a Ratzel: l'uomo e il suo ambiente”, *GNOSIS – Rivista italiana di intelligence*, vol. 4/2014, pp. 134–135.

U metežu rasapa zapadnog dela Rimskog carstva i širenja hrišćanstva misao je bivala sve više vezana za nebesko. U kasnijem periodu racionalizam koji se širio od Renesanse i veličanje zemaljskog vremenom će se dotaći i Apenina. Zanimljivo je da se razumevanje o vezi i uticaju geografije, tj. tla, klime, položaja i vrste teritorije i zemljišta, saobraćajnica i drugog na politiku pojavilo drugde. U Francuskoj – otvorenoj s jedne strane ka okeanu, a s druge ka borbi za primat u Evropi – ova misao se javlja u moderni i obnavlja nakon Drugog svetskog rata pre nego na Apeninima. Tek u podmakloj fazi socijal-darvinizma, u epohi fašizma i u Italiji, počinje da se razvija geopolitička misao. Drugi faktor koji je uticao na razvoj geopolitičke misli podudaran je i sa nemačkom društveno-političkom klimom. Nakon prvog ujedinjenja postavilo se pitanje daljeg teritorijalnog širenja. Za Nemačku to je shvatano kroz organističku prizmu rasta i razvoja države kao živog entiteta – kao npr. u učenjima Racela (Friedrich Ratzel) i Kjelena (Rudolf Kjellén) – koji Karl Haushofer, a potom Karl Šmit (Carl Schmitt), više vezuju za geografske determinante.

Oživljavanje geopolitičkog mišljenja u Italiji početkom devedesetih godina 20. veka nudi saznajne uvide za istraživanje odnosa između međunarodnih aktera kroz prizmu varijabli vezanih za prostor. Sama činjenica da ponovo dolazi do upotrebe i primene pojma geopolitike navodi na legitimno pitanje kontinuiteta ili diskontinuiteta odnosno upotrebe i značenja određenog naučnog i analitičkog okvira. Kričička geopolitika kao deo talasa dekonstrukcije načina sticanja znanja, a onda i samog znanja, i regionalna geopolitika Lakosta ukazuju na mogućnosti novih pristupa.⁶ Deo novih pristupa se podvodi pod skupni termin radikalna geopolitika. Danas su moguće geopolitika prirodnog okruženja i geopolitika algoritama tj. veštačke inteligencije.⁷ Tu su i marksistička, feministička, a mogu uslediti i novi pravci.⁸ Pod pojam geopolitika svrstava se toliko šarenolikih stavova da Univerzitet u Vorviku finansira istraživača koji se bavi „neteritorijalnim shvatanjem teritorije”.⁹

⁶ Poslednjih pedesetak godina u društvenim naukama sve je raširenije shvatanje relativnosti istine, pa čak i znanja, što sve utiče i na načine na koji se sagledava i promišlja geopolitika. O ideološkom „glajhšaltovanju” na zapadnim univerzitetima i stanju u društvenim naukama na zapadnoj hemisferi pogledati više u: Slobodan Janković, *Angloamerička obmana*, Catena mundi, Beograd, 2017.

⁷ U intervjuu: Hervé Thery, “Pierre Verluise, Géopolitique de l’environnement. Brésil. Pourquoi l’Amazonie brûle-t-elle?”, *Diploweb*, 9 janvier 2020, <https://www.diploweb.com/Geopolitique-de-l-environnement-Bresil-Pourquoi-l-Amazonie-brule-t-elle.html>, 18/01/2020; Amaël Cattaruzza, *Géopolitique des données: Pouvoir et conflits à l’heure du Big Data*, Editions Le Cavalier Bleu, Paris, 2019.

⁸ Pojedini autori poistovećuju radikalnu i kričičku geopolitiku, pa feministička tako postaje tek deo kričičke. Vidi u: Terrence W. Haverluk, Kevin M. Beauchemin & Brandon A. Mueller, “The Three Critical Flaws of Critical Geopolitics: Towards a Neo-Classical Geopolitics”, *Geopolitics*, Vol. 19, Issue 1, 2014, p. 20.

⁹ “Marijn has since the completion of his PhD become increasingly interested in non-terrestrial understandings of territory”. Navedeno prema: “Geopolitical concepts”, <https://exploringgeopolitics.org/category/geopolitical-concepts>.

Stoga i ne čudi kritika (sasvim opravdana) da je kritička geopolitika antigeopolitika.¹⁰ Ipak, neoevroazijstvo i neoklasična geopolitika (Colin S. Gray, Francois Thual, Aymeric Chauprade itd.) uopšte ukazuju na razradu i dalji razvoj ranijih geopolitičkih postavki. Italija se tu uklapa kao jedna od zemalja u kojima se razvijala ona prva imperijalistička (rasistička) geopolitika. Da li je došlo do nastavka razvoja starih modela i u kojoj meri je današnje izučavanje u vezi sa onim pređašnjim? Šta je karakterisalo italijansku geopolitičku misao i u kojoj meri je sadašnja odraz kontinuiteta sa periodom do 1943? Da bi se dao odgovor na navedena istraživačka pitanja neophodno je ukazati na obeležja i autore klasične ili prve italijanske geopolitike, pa onda analizirati sadašnju geopolitičku misao na Apeninima.

Fašizam i politika geografije

Razvoj geografije u periodu moderne u direktnoj je vezi sa ratnim planovima, osvajanjima i na našim prostorima sa Istočnim pitanjem. S tim u vezi je značajan doprinos jednog italijanskog erudite koji je između ostalog bio i vrsni geograf, oficir, obavешtajac i diplomata, a izučavao je posebno i geografiju Dunava i Balkana. No i pored Ludovika Marsilija, te ranijih čuvenih moreplovaca sa Apenina – poput Kristofora Kolumba, Ameriga Vespučija ili Džona Kabota – prvo geografsko društvo je ustanovljeno u Parizu 1821. godine.¹¹ U Italiji u kojoj od sedamdesetih godina 19. veka definitivnu prevagu nad francuskim odnosi britanski uticaj, tek se 1867. osniva Italijansko geografsko društvo (*Società Geografica Italiana*). Ovaj čin je bio u direktnoj vezi sa radovima na Sueckom kanalu u kojima su italijanski inženjeri i geografi imali značajnu ulogu.¹² Posebno se istakao Kristoforo Negri (Cristoforo

¹⁰ Trojica profesora na američkoj vojnoj akademiji objavili su članak u časopisu *Geopolitics* u kome ukazuju da je kritička geopolitika antigeopolitika, da je antikartografska i u sukobu sa (geografskim) okruženjem, jer nema predmet bavljenja u stvarnom svetu – praktično da i nije nauka. Ovi autori navode i druge klasične geopolitičare, ukazujući da radikalna geopolitika zdrav razum zamenjuje žargonom ili diskursom i da predstavlja aspekt politizovane debate. Vidi: Terrence W. Haverluk, Kevin M. Beauchemin & Brandon A. Mueller, "The Three Critical Flaws of Critical Geopolitics: Towards a Neo-Classical Geopolitics", op. cit., p. 20.

¹¹ O Marsilijevom izučavanju Balkana vidi u: Vladimir V. Mihajlović, *Na granicama Balkana: L. F. Marsilji i rimska baština (1683 – 1701)*, Balkanološki institut, Beograd, 2018.

¹² Vidi više u: Andrea Perrone, "London Connection: L'unità italiana, il controllo inglese di Suez e la fondazione della Società Geografica Italiana", Virginio Ilari (ed.), *Italy on the Rimland: Storia militare di una Penisola Eurasiatica*, Vol. II: Suez, Società Italiana di Storia Militare, Nadirmedia, Roma, 2019, pp. 27–38.

Negri, 1809–1896) pravnik, profesor političkih nauka, geograf i državnik koji je aktivno radio na uvezivanju italijanskih i britanskih interesa u Sredozemlju.¹³

Na samom početku 20. veka, kako ukazuje Etkinson (David Atkinson), italijanski geograf Olinto Marineli (Olinto Marinelli) 1903. ukazuje na Racelovu misao, ali i upozorava na (germanski) nacionalizam i kritikuje francuski pristup Vidala de la Blaša (Paul Vidal de la Blache).¹⁴ Ubrzo nakon Prvog svetskog rata italijanski geografi, kako ukazuje Antonšič (Marco Antonovich), počinju da se žale na Versajске granice i „osakaćenu pobedu” uz zamerku italijanskim vlastima da za razliku od drugih (uključujući i Srbe) nisu povelili odgovarajuće geografе sa sobom.¹⁵ Kritika predsednika Italijanskog geografskog društva, oficira ratne mornarice Roncalija (Giovanni Roncagli) protiv Jovana Cvijića povodom mapa primer je važnosti geografije i njene neposredne primene u politici 1919. godine.¹⁶

Prilog 1: Naslovna strana časopisa *L'azione coloniale* od 27. maja 1937.¹⁷

¹³ Ibid., pp. 31–35.

¹⁴ David Atkinson, Klaus Dodds, *Geopolitical Traditions: Critical Histories of a Century of Geopolitical Thought*, Routledge, London and New York, 2002, p. 94.

¹⁵ Antonšič daje odličan pregled bibliografije o italijanskoj geopolitici u epohi fašizma: Marco Antonovich, “Geopolitica: The ‘Geographical and Imperial Consciousness’ of Fascist Italy”, *Geopolitics*, Vol. 14, Issue 2, 2009, p. 258.

¹⁶ Primedbe su iznete u članku: Giovanni Roncagli, “Physical and strategic geography of the Adriatic”, *The Geographical Journal*, Vol. 53, No. 4, 1919, pp. 209–228; David A. Atkinson, “Geopolitics and the Geographical Imagination in Fascist Italy”, PhD Thesis, Loughborough University 2019. <https://hdl.handle.net/2134/10383>, p. 80.

¹⁷ Fotografija naslovne strane preuzeta sa sajta: www.marelibri.com.

Na razvoj misli ka geopolitici svedoči i zalaganje jednog od najuticajnijih italijanskih geografa Roberta Almađe (Roberto Almagià) 1923. godine za uvođenje „dinamične političke geografije”.¹⁸ Almađa se oslanjao na rad Kjelena, a potom i na Haushofera, a kritikovao je Racela. Dakle, već na samom početku fašizma klima je i u naučnim krugovima bila pogodna za razvoj geopolitike. Stoga se ne može tvrditi da je tada tek uspostavljena vlast Nacionalne fašističke partije (*Partito nazionale fascista*) od 31. oktobra 1922. godine isključivo zaslužna za razvoj discipline. Bio je to simptom dugotrajnih procesa izmene evropskog duha. Sam Almađa će u posleratnom periodu zaboraviti na postojanje geopolitike, poput brojnih drugih italijanskih geografa.¹⁹

Ipak, nesumnjivo značajan doprinos razvoju geopolitike, koji je uslovio kasnije padanje prašine zaborava na samo ime discipline, dala je fašistička vlast. Tu je važnu ulogu odigrao i rad Fašističkog kolonijalnog instituta (*Istituto coloniale fascista*), koji je pravio izdanja i mape italijanskih kolonija.²⁰ Sa osvajanjem Etiopije 1937. godine preimenovan je u Fašistički institut italijanske Afrike (*Istituto fascista dell’Africa italiana*). Osnivači italijanske geopolitike Ernesto Masi (Ernesto Massi, 1909–1998) i njegov profesor Đorđo Roletto (Giorgio Roletto, 1885–1967) bili su saradnici pomenutog instituta i, uz kartografa i novinara Maria Morandija, objavljivali su radove iz oblasti tzv. dinamične političke geografije u izdanjima instituta (*Impero Italiano* i *L’Azione coloniale*).²¹

¹⁸ Marco Antonsich, “Geopolitica: The ‘Geographical and Imperial Consciousness’ of Fascist Italy”, op. cit., p. 259.

¹⁹ David A. Atkinson, “Geopolitics and the Geographical Imagination in Fascist Italy”, op. cit., pp. 273–274.

²⁰ Tih godina (1934) režim osniva i prvi Institut za proučavanje međunarodne politike (*Istituto per gli studi di politica internazionale* – ISPI). Masi, Roletto i drugi geopolitičari sarađuju sa tom, danas globalističkom, institucijom.

²¹ Ernesto Masi je rođen kao Ernesto Maček u austrougarskom Trstu. Prezime je promenio u Massi 1926. u skladu sa fašističkim zakonodavstvom. Zanimljivo je da je kao dobrovoljac bio u italijanskoj vojsci u ratu protiv Grčke (1941), ali je prethodno boravio i u zločinačkoj NDH, gde je upoznao i jednu do najmračnijih figura 20. veka Antu Pavelića. Masi je osim čisto vojničkog čina obavljao i obaveštajne aktivnosti za italijansku vojnu službu tokom rata. Iz Hrvatske je pisao o posledicama genocida nad Srbima, Romima i Jevrejima, što predstavlja još neobjavljeni materijal. Bio je dobrovoljac i na Istočnom frontu protiv SSSR.

Mapa 1: Carski put i Suecki kanal – Morandijeva mapa objavljena u časopisu Impero Italiano (Italijanska imperija), jul 1938.²²

No, njihov rad počinje nezavisno od te institucije. Roletto je bio francuski đak koji je izabrao Masija, rođenog Tršćanina, za asistenta i zbog odličnog poznavanja nemačkog jezika potrebnog za pravilno razumevanje rada nemačkih političkih geografa i geopolitičara, Haushofera posebno. Roletto već 1928. godine dobija katedru iz ekonomske geografije na univerzitetu u Trstu i 1929. drži predavanje na temu tzv. utilitarne geografije. Roletto i Masi koriste i termin geopolitika, ali do kraja tridesetih godina ostaju mahom pri političkoj geografiji.²³ Sinibaldi, koji nažalost nije nastavio sa geopolitičkim istraživanjima, ukazuje na postepenu evoluciju dvojice ključnih autora od političke geografije ka geopolitici i na Masijevo ukazivanje razlike između nemačkih i italijanskih postavki.²⁴ Njihov angažman na Fakultetu u Trstu (i drugde) bitan je zbog simbolike pograničnog grada okruženog slovenskim stanovništvom, koji predstavlja branu ili isturen položaj ka severoistočnom Jadranu. Trst je i danas zajedno sa Goricijom jedan od najvažnijih centara za izučavanje geopolitike i geostrategije u Italiji.

Konstanta italijanske škole je izuzetna pažnja posvećena istoriji kao kontekstu i znanju koje uz geografiju predstavlja osnov za geopolitičko poimanje sveta. Zapravo

²² Andrea Perrone, "Il laboratorio geopolitico e cartografico italiano: Ernesto Massi e Mario Morandi a Milano", in: Slobodan Janković (ed.), *Grandi stati, grandi nazioni e immaginari geopolitici nei Balcani*, *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, Vol. VII, N° 2, Lugl. - Dic. 2018, p. 169.

²³ Giorgio Roletto, Ernesto Massi, "Lineamenti di geografia politica" [separat], Università degli Studi di Trieste, Trieste, 1931.

²⁴ Giulio Sinibaldi, *La geopolitica in Italia (1939–1942)*, Libreriauniversitaria.it ed, Limena, 2010, pp. 16–18.

i Almađa, a kasnije i Masi i Roletto, kritikuju nemačku školu geopolitike u nameri da stvore italijansku koja ne prihvata preterani nemački determinizam prostora.²⁵ Masi je pisao o tome u periodu fašizma i kasnije 1986. i 1992. godine kada utiče na obnavljanje geopolitike na Apeninima. Masi, Roletto i drugi autori sa kojima su započeli saradnju još u Milanu, u italijanskom duhu, raspevanijem i lepršavijem od severnjačkih uzora, ali i od francuskog posibilizma, razvijaju metodologiju i pristup koji se naslanja na prethodnu italijansku geografsku školu. Oni tvrde da prostor nema determinišući uticaj na politiku i da je „geografski humanizam” – tj. volja, politika, kulturno-istorijsko nasleđe – ono što oblikuje prostor. Ili kako je istakao Masijev kolega i takođe jedan od autora u ondašnjoj *Geopolitici*, Goffredo Jaja (Goffredo Jaja), „duh upravlja materijom”.²⁶ Sam Masi je kasnije pisao:

Esencija italijanske geopolitike je bila antideterminizam (...) jer nije mogla da smatra čoveka i ljudska društva kao nesposobne da prevaziđu pojave iz prirodnog okruženja, uklještene u gvozdenu stisku statističkih zakona.²⁷

Dakle, umesto determinizma – volutarizam.²⁸ Ove razlike svakako nisu sprečavale saradnju. Haushofer je objavio pozdravno pismo u prvom broju i do kraja ostao u uređivačkom odboru časopisa, kao što je i Masi objavljivao u nemačkoj *Geopolitici*.²⁹

Ono što je u Nemačkoj za Haushofera vremenom postao Rudolf Hes, za Ernesta Masija je bio Đuzepe Botai (Giuseppe Bottai, 1895–1959). Botai, izuzetno obrazovani fašista i pobožni rimokatolik, zajedno sa sveštenikom Agostinom Đemelijem (Agostino Gemelli), rektorom Univerziteta „Svetog srca” u Milanu (*Università Cattolica del Sacro Cuore di Milano*) podržavaju Masija, koji je bio i do kraja smrti ostao vatreni fašista.³⁰

²⁵ Andrea Perrone, “Il laboratorio geopolitico e cartografico italiano: Ernesto Massi e Mario Morandi a Milano”, u: Slobodan Janković (ed.), *Grandi stati, grandi nazioni e immaginari geopolitici nei Balcani, Geopolitica, rivista semestrale dell’Isag*, Vol. VII, N° 2, Lugl. - Dic. 2018, p. 129.

²⁶ Andrea Perrone, “Gli esordi della geografia politica italiana e gli scritti di Ernesto Massi”, *Geopolitica, rivista semestrale dell’Isag*, Vol. V, No. 1, gennaio-giugno 2016, p. 44.

²⁷ Andrea Perrone, “Mare nostrum e *Geopolitica*: Il mito imperiale dei geografi italiani”, *Diacronie*, N° 25, 1, 2016, <http://journals.openedition.org/diacronie/3936>, 19/01/2020.

²⁸ Vidi još u: Andrea Perrone, “Gli esordi della geografia politica italiana e gli scritti di Ernesto Massi”, op. cit., pp. 43–44.

²⁹ David Atkinson, Klaus Dodds, *Geopolitical Traditions: Critical Histories of a Century of Geopolitical Thought*, op. cit., p. 100.

³⁰ O Masijevom političkom aktivizmu i posebno istakutoj ulozi u neofašističkim strankama i organizacijama posle Drugog svetskog rata vidi u: “Ernesto Massi”, *Fondazione Spirito*, www.fondazione-spirito.it/tag/ernesto-massi/, 22/01/2020. O podršci oca Đemelija u: David Atkinson, Klaus Dodds, *Geopolitical Traditions: Critical Histories of a Century of Geopolitical Thought*, op. cit., p. 43.

Roletto i Masi na podsticaj Botaija, koji je kao ministar obrazovanja (1936–1943) uredio obrazovni sistem za više decenija, u januaru 1939. godine pokreću časopis *Geopolitica* sa podnaslovom *Mesečna revija političke, ekonomske, društvene i kolonijalne geografije* (*Geopolitica: Rassegna mensile di geografia politica, economica, sociale, coloniale*).³¹ Časopis je izlazio do kraja 1942. godine. Sam Botai je septembra 1937. godine na XIII italijanskom geografskom kongresu ukazao na značaj geografije za fašizam.³² U pozdravnom obraćanju u prvom broju *Geopolitike*, Botai piše da su „mnoge greške u Prvom svetskom ratu počinjene zbog slabog poznavanja geografije i zbog nedostatka ‘političke svesti’”.³³

Tada je geografsko znanje bilo bitno za državu, ali ne na način na koji su to njeni geopolitičari očekivali. Oni su se nadali da će usmeravati delovanje politike. U tom smislu na Mapi 2 se vidi poseban način naglašavanja određenog geopolitičkog konteksta, tipičan za ondašnju kartografiju i oblikovanje mentalne mape onih koji su mapu ‘čitali’, dok Mapa 3 predstavlja klasičan primer propagande (Nemačke). Međutim, oni su prevashodno poslužili, tvrde savremeni geopolitičari i geografi Markoni i Sellari, kao propagandno oružje.³⁴

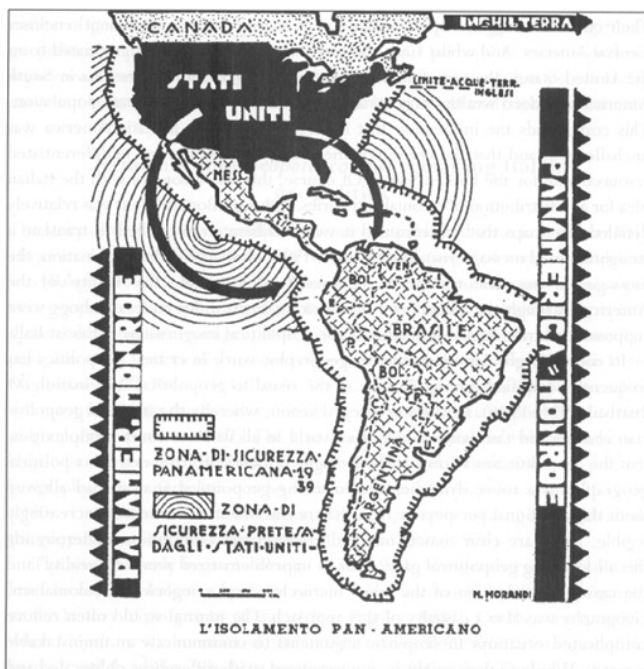
³¹ O časopisu vidi na primer: Giulio Sinibaldi, *La geopolitica in Italia (1939–1942)*, op. cit; Andrea Perrone, “Mare nostrum e *Geopolitica*: Il mito imperiale dei geografi italiani”, op. cit.

³² Giulio Sinibaldi, *La geopolitica in Italia (1939–1942)*, op. cit., pp. 9–10.

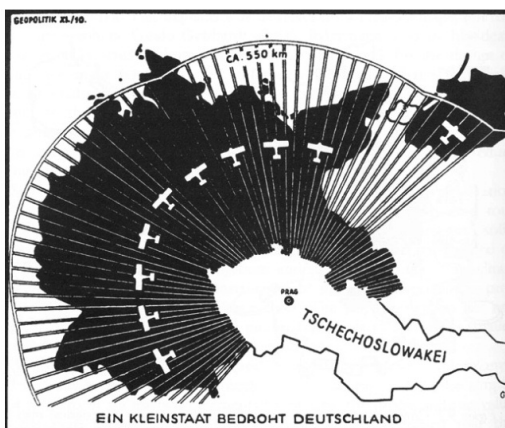
³³ Matteo Marconi, “La rivista *Geopolitica* (1939–1942) e la prima guerra mondiale: Un tentativo (fallito) di integrazione e organicita al potere”, Slobodan Janković (ed.), *Grandi stati, grandi nazioni e immaginari geopolitici nei Balcani, Geopolitica, rivista semestrale dell’Isag*, Vol. VII, N° 2, Lugl. - Dic. 2018, p. 202.

³⁴ Matteo Marconi, Paolo Sellari, “Introduzione”, Matteo Marconi, Paolo Sellari (eds), *Verso un nuovo paradigma geopolitico: raccolta di scritti in onore di Gianfranco Lizza*, Tomo I, Aracne editrice, Roma, 2015, p. 19.

Mapa 2: Panamerička izolacija, mapa iz 1940. godine³⁵

Mapa 3: Čehoslovačka proti Nemačkoj – iz časopisa Geopolitik iz 1938. godine³⁶

³⁵ Eric Ross, "Of heartlands and pan-regions: mapping the spheres of influence of the great powers in the age of world wars", <https://ericrossacademic.wordpress.com/tag/heartland/>, 17/01/2020.

³⁶ Ibid.

Mape su služile da bliže upoznaju političku, stručnu i širu javnost sa mogućnošću teritorijalnog širenja, sa važnošću zauzimanja i kontrole određenih teritorija i stvaranja percepcija o važnosti *Evroafrike*, naziva koji je prvi put upotrebio 1930. godine kasniji saradnik *Geopolitike* Paolo D'Agostino. Roletto i Haushofer usvajaju ovaj naziv sledeće godine, a potom i francuski geopolitičar Rene Gernijer (René Guernier). Termin je popularizovan u izdanjima Fašističkog kolonijalnog instituta i kasnije časopisa *Geopolitike* sa ciljem da ukaže na važnu ulogu Afrike kao navodno prirodnog mesta za ekspanziju Evropljana i, naravno, Italije.³⁷ U skladu sa teritorijalnim pretenzijama fašističke države, i Balkan, Podunavlje, Grčka i njena ostrva bili su dominantne teme bavljenja časopisa. Pad fašizma doneo je i zaborav geopolitike koja postaje zabranjena za nekoliko decenija u Trstu, Milanu, Rimu i širom Italije. Takođe mape Morandija i drugih bile su, kako ukazuje Perone (Andrea Perrone), u skladu sa tadašnjim umetničkim trendovima Bauhauusa, futurizma, kubizma, metafizike. S druge strane i francuske mape su uticale na pojedine italijanske.³⁸

Ernesto Masi, politički aktivan gotovo bez prekida (krajem 1946. je jedan od osnivača neofašističke partije Italijanski društveni pokret, ital. *Movimento Sociale Italiano*) vraća se akademskoj karijeri pedesetih godina baveći se društvenom geografijom, da bi od 1978. do 1987. godine bio predsednik Italijanskog geografskog društva. U toj ulozi on 1986. objavljuje rad o italijanskoj geopolitici i najavljuje povratak ove reči i misli u akademsku javnost južno od švajcarskih Alpa.³⁹

Povratak kući ili novi pravac?

Savremene dileme u razumevanju geopolitike

Nisu samo urednici ratne *Geopolitike* nastavili akademsku karijeru nakon Drugog svetskog rata. Prelazak na ekonomsku i društvenu geografiju omogućio je italijanskim geopolitičarima da nastave posao i zasade seme koje će proklijati decenijama kasnije. D'Agostino je na primer na Vojno geografskom institutu mogao

³⁷ Marco Antonsich, "Eurafrica, Dottrina Monroe del fascismo", *Limes*, No. 3, 1997, pp. 261–266; Giulio Sinibaldi, *La geopolitica in Italia (1939–1942)*, op. cit., pp. 24, 161–163; Paolo D'Agostino Orsini, "La nuova Eurafrica e l'Asse", *Geopolitica*, Anno III, n° 4, 30. aprile 1941, pp. 225–228.

³⁸ Andrea Perrone, "Il laboratorio geopolitico e cartografico italiano: Ernesto Massi e Mario Morandi a Milano", op. cit., pp. 132, 163.

³⁹ Ernesto Massi, "Geopolitica: dalla teoria originaria ai nuovi orientamenti", *Bollettino della Società Geografica Italiana*, Vol. III, No. 1–6, gennaio–giugno 1986, pp. 3–45.

da nastavi sa promocijom *Evroafrike*, u skladu sa tadašnjom francuskom inicijativom za predupređivanje osamostaljenja kolonija kroz njihovu saradnju sa Evropskom ekonomskom zajednicom.⁴⁰

No u vreme kada oseća da je ponovo došlo vreme da se otvoreno priča o temi koja ga je privukla u studentskim danima, Masi angažuje Đanfranka Licu (Gianfranco Lizza). Kako pišu Markoni i Selari (Paolo Sellari)

Akadska karijera Đanfranka Lice bila je odgovor jednom pozivu. To jest, bila je to intuicija učitelja Ernesta Masija koji je u mladom naučniku video mogućnost da zadovolji naučnu potrebu, koju zbog okolnosti koje nisu bile plod njegove volje nije sam mogao da sprovede.⁴¹

Lica je asistent od 1973. godine, a šef katedre političke i ekonomske geografije od 1985. na Univerzitetu La Sapienza u Rimu. Uskoro, već 1991. godine dobija istu katedru, ali ne na geografiji već na Fakultetu političkih nauka istog univerziteta. Njegov pedagoški rad i posebno monografije *Teritorija i moć* (1996), te kao kruna *Geopolitika: staze moći* (2001), utrljali su put razvoju niza mlađih kolega koji danas nastavljaju obogaćivanje italijanske geopolitičke misli, naslanjajući se na rani razvoj te akademske discipline u zemlji mode, vina, opere i fudbala.⁴²

Najpoznatiji učenici Lice, a preko njega i stare italijanske škole geopolitike, jesu Paolo Selari i Edoardo Boria, obojica univerzitetski profesori političke i ekonomske geografije. Dok se Selari više bavi geoekonomijom i ekonomskom geografijom, Boria ima širi spektar interesovanja. Zanimljivi su njegovi članci posvećeni politici izrade mapa, odnosno predstava na njima, a na tu temu i knjige *Kartografija i moć* (*Cartografia e potere*) i *Mape kao oružja*.⁴³ No Boria se u članku iz 2016. godine objavljenom u časopisu Italijanskog geografskog društva približava idejama radikalne geografije, prihvatajući iz fašističkog perioda još samo „komunikacione sposobnosti“, to jest sposobnost popularizacije discipline u širokim masama. Boria se poziva na Džona Agnju (John Agnew), pa Lefevra i Fukoa u marginalizaciji značaja države i vezivanja poretka i moći za teritoriju. U takvom tumačenju teritorija se ne vezuje isključivo za državu već i za druge aktere.⁴⁴ Uz njega i Selarija stasavaju

⁴⁰ Videti u: Claudio Mutti, “Hic sunt leones”, *Eurasia: rivista di studi geopolitici*, 15 Dicembre 2019, <https://www.eurasia-rivista.com/hic-sunt-leones/>, 22/01/2020.

⁴¹ Matteo Marconi, Paolo Sellari, “Introduzione”, op. cit., p. 19.

⁴² Gianfranco Lizza, *Geopolitica: itinerari del potere*, UTET libreria, Torino, 2001.

⁴³ Na primer: Edoardo Boria, *Cartografia e potere*, UTET Universita, Torino, 2007; Edoardo Boria, *Carte come armi*, Nuova Cultura, Roma, 2012.

⁴⁴ Edoardo Boria, “Perché la geopolitica piace a tutti tranne che ai geografi: evoluzioni in corso ai margini della geografia”, *Rivista Geografica Italiana*, Vol. 123, No. 4, 2016, p. 615.

Daniele Skalea (Daniele Scalea), Mateo Markoni, Andrea Perone, Alesio Stilo (Alessio Stilo) i drugi. Misao i delatnost Karla Žana nastavlja Đermano Dotori (Germano Dottori), dok među mladim snagama Dario Fabri (Dario Fabbri) nastavlja liniju koju je pre više od četvrt veka odredio Lućo Karaćolo (Luccio Caracciolo). No, ono što treba istaći je da učenici stare škole nemaju politički angažman i osim Mutija ne pokazuju (otvorene) simpatije za ekstremnu desnicu.

Sa jačanjem suverenističkih snaga u Italiji (stranaka Liga i Italijanska braća) geopolitički autori i izdanja posvećena geopolitičkom izučavanju sveta i Italije, okreću se razmatranju nacionalnog interesa. U tom kontekstu, Virđinio Ilari koga pominjemo na početku teksta, ukazuje 2019. godine da je Italija izgubila samostalnu spoljnu politiku i jedinstvo 1993. godine, kada se objavljuje prvi broj *LiMesa*.⁴⁵ Godinu dana ranije, 2. juna 1992. godine, na brodu kraljice Elizabete II *Britanija*, američki i britanski bankari su se sastali sa direktorima italijanskih državnih preduzeća i političarima koji će se u vladi pod predsedavanjem Đulijana Amata pozabaviti masovnom privatizacijom i ekonomskom kapitulacijom države. Otuda Vilari i mnogi drugi autori ističu te godine kao krah državne samostalnosti.⁴⁶ U istoj publikaciji kao i Vilari, urednik *Limesa* Karaćolo kaže: „(d)anas je italijanska republika provincija američke imperije, koja uživa geofizički položaj u središtu Sredozemlja (položaj) koji ponavlja svesno ili nesvesno (staro)rimske paradigme”.⁴⁷

Polazeći od pomenutih okvira tj. društveno-političke situacije u Italiji u kojoj je desnica popularnija od partija socijal-liberal-demokratskog krupnog kapitala (o čemu dosta piše neomarksistički filozof Diego Fuzaro), *Limes* posvećuje tematski

⁴⁵ Virđinio Ilari, “Italia. Storia militare di un’espressione geografica”, Virđilio Ilari (ed.), *Italy on the Rimland: Storia militare di una Penisola Eurasiatica*, Vol. I: Intermarium, Società Italiana di Storia Militare, Tomo I, Nadirmedia, Roma, 2019, p. 15.

⁴⁶ O tome vidi na primer u: Antonella Randazzo, “Come è stata svenduta l’Italia”, *Disinformazione*, 12 Marzo 2017, https://www.disinformazione.it/svendita_italia2.htm, 21/01/2020; Claudio Gandolfo, “Britannia 1992, Mosca 2013: se la storia si ripete”, *Business Community*, www.businesscommunity.it/m/Luglio_2013/editoriale/Britannia_1992_Mosca_2013_se_la_storia_si_ripete.php, 26/12/2019; Claudio Celani, “The Multiple Personalities of Italy’s Premier Giuliano Amato”, *EIR*, Vol. 27, No. 31, August 2000, https://larouchepub.com/eiw/public/2000/eirv27n31-20000811/eirv27n31-20000811_060-the_multiple_personalities_of_it.pdf, 08/08/2017; “Il Britannia, Draghi, Grillo e le privatizzazioni dell’Italia”, *Wall Street Italia*, 28 Agosto 2014, <https://www.wallstreetitalia.com/il-britannia-draghi-grillo-e-le-privatizzazioni-dell-italia/>, 14/12/2019.

⁴⁷ “Oggi la Repubblica Italiana è provincia dell’impero americano, che ne apprezza quasi esclusivamente la collocazione geofisica al centro del Mediterraneo – ripresa forse inconscia, o forse perfettamente cosciente, del paradigma romano”, Lucio Caracciolo, “Prefazione”, Virđilio Ilari (ed.), *Italy on the Rimland: Storia militare di una Penisola Eurasiatica*, Vol. I: Intermarium, Società Italiana di Storia Militare, Tomo I, Nadirmedia, Roma, 2019, p. 11.

broj potrebi hitne izmene spoljne i unutrašnje politike Rima. Već na prednjoj korici drugog broja objavljenog 2019. godine postavlja se zahtev ponovne centralizacije države. Osim toga, na stranicama februarskog izdanja prošle godine, većina autora ukazuje da je potrebno izboriti se za novo istaknuto mesto Italije u Evropi i svetu. Kako? U savezu sa Sjedinjenim Državama, (Karaćolo i Fabri), posredovanjem između Vašingtona i Moskve (Pietro Figurea), suprotstavljanjem Berlinu unutar EU (Fabricio Maronta), jačanjem vojske (Karlo Žan), politikom koja bi obezbedila uticaj Italije u Libiji (Đanandrea Gajani), delanjem u cilju jačanja pozitivnog osećanja za suverenizam, za značaj Rima kao glavnog grada i podizanjem fertiliteta Italijana (Đermano Dotori, Fabricio Maronta, Lućo Karaćolo, Dario Fabri).⁴⁸ Posebnost broja ogleda se i u angažmanu univerzitetskog profesora Edoarda Borie za izbor istorijskih mapa.

Kao odgovor na izazove, vladajuća garnitura na polju društvenih nauka i konkretno na pojmovnom geopolitičkom polju šalje odgovor u obliku incijative *Aspenije* za nacionalni interes uz dakako drugačije tumačenje. To je nešto što sam Aspen institut nastoji da neguje „uprkos slabostima zemlje”. Interes se tu shvata više kao promocija talenata, već poznatih proizvoda i identiteta, koji se ne tumači složenije od uživanja hrane, pića i nošenja dobre obuće i odeće.⁴⁹

Dok se *Limes* i *Aspenia* bave analizom politike – *Limes* prevashodno kroz prizmu braka regionalne geografije i realističke škole međunarodnih odnosa – dotle časopis *Geopolitika* i učenici učenika Masija nastavljaju da se bave metodama i poimanjem geopolitičkog, a u cilju boljeg razumevanja prirode geopolitičkih aktera i njihovog delovanja u stvarnosti. Boria ne želi da se upušta u definisanje geopolitike jer smatra da ona prevazilazi granice disciplina.⁵⁰ Da bi je oslobodio „repova” iz prošlosti, on na tragu ključne misli stare italijanske škole traži uklanjanje pozitivističke metodologije, prostornog determinizma, podvođeci prostor kao sekundaran ljudskom delovanju. Ljudsko promišljanje, a kod Markonija i doživljaj prostora, primarni je.⁵¹ Skalea takođe ukazuje da savremena geopolitika napušta determinizam, ali insistira da geografski element i njegova tumačenja ostaju središnji pa poziva na više izučavanja geografije u Italiji.⁵²

⁴⁸ “Una strategia per l’Italia”, op. cit.

⁴⁹ Videti: “Interesse Nazionale”, Aspen Institute Italia, <https://www.aspeninstitute.it/interesse-nazionale>, 28/01/2020.

⁵⁰ Edoardo Boria, “Perché la geopolitica piace a tutti tranne che ai geografi: evoluzioni in corso ai margini della geografia”, op. cit.

⁵¹ Ibid., p. 614.

⁵² Daniele Scalea, “Geopolitica: che cos’è e perché in Italia ne abbiamo bisogno”, *Huffpost*, https://www.huffingtonpost.it/daniele-scalea/geopolitica-che-cose-e-perche-in-italia-ne-abbiamo-bisogno_b_4501932.html, 24/01/2020.

Poseban filozofsko-geopolitički doprinos italijanskoj geopolitičkoj misli daje i Markoni, učenik Lince, pa Borie i Selarija. On navodi da nema jedinstvene definicije geopolitike, ali nastoji da postavi teorijske osnove za naučno utemeljenje discipline. Ukazuje na značaj drugačijeg promišljanja nauke i naučnog i povratka rasuđivanja, tj. vrednosne, odnosno etičke ocene u društvene nauke. Markoni tvrdi da su istorija i rasuđivanje integralni delovi metoda istraživanja, pa zaključuje

Geopolitika će biti „naučna” samo uz ponovna otkrivanja instanci koje su dovele do njenog rađanja: (ponovna) uticajna uloga naučnika, kritika rascepanosti znanja i podele između nauke i politike.⁵³

Markoni kritikuje postmodernu geopolitiku (kritičku) kao apsolutizaciju moderne koja tumači događaj samo u kontekstu datog trenutka, bez (trans)istorijske veze

(...) značaj događaja je ograničen na njegov kontekst i stoga nema eksplikativnu i simboličku mogućnost osim kao referencu određene situacije. Na taj način (posmatrani događaj) postaje fragment nezvan za istoriju (...) (Time će) postignuti rezultat biti muzeizacija istorije, odnosno nebitnost etike i politike prošlosti za sadašnjost.⁵⁴

Drugim rečima, sa kritičkom geopolitikom sama istorija, pa i istorija geopolitike postaje nebitna jer nema šta da poruči i kaže savremenom čoveku, sa čime se Markoni duboko ne slaže. Nasuprot tome, on ukazuje da je potrebno prilagoditi prošlost geopolitike savremenim uslovima i dodaje

Prisustvo prošlosti nije međutim jedno pitanje prevazilaženja ili ne klasične geopolitike, po pitanju jasnoće metoda ili istinitosti njenih tvrdnji. Ono se zasniva na odgovoru datom etičko-egzistencijalnim potrebama čoveka.

To jest svaki odgovor, pa i naučni, u sebi nosi određenu etiku, a zadatak „istraživača je da pojasni koja se egzistencijalna etika skriva iza svakog izbora i teorije”.⁵⁵

Pisanje geopolitike

Prema rečima Vilarija, strateške studije su bile način da geopolitika oživi sakrivena pod drugim imenom. Markoni takođe ukazuje na značaj strateških studija kao mosta između prve i druge pojave pojma.⁵⁶ Prve takve studije u Italiji osnovane

⁵³ Matteo Marconi, “Spunti di riflessione su geopolitica e metodo: storia, analisi, giudizio”, op. cit., pp. 48–49.

⁵⁴ Ibid., p. 51.

⁵⁵ Matteo Marconi, “Spunti di riflessione su geopolitica e metodo: storia, analisi, giudizio”, *Geopolitica, rivista semestrale dell’Isag*, No. 3, 2012, p. 52.

⁵⁶ Ibid., p. 48.

su još 1980. godine na privatnom univerzitetu LUISS u Rimu, a obnovljene na Univerzitetu „Svetog srca” u Milanu. Vojska i sistem bezbednosti su posebno aktivni u strateškim studijama u čijem pokretanju istaknutu ulogu ima francuski đak, kasniji general italijanske vojske Karlo Žan (Carlo Jean). Žan je takođe jedan od nosilaca oživljavanja geopolitičke misli zapadno od Jadrana.⁵⁷ On je prvi direktor i barem jedan od idejnih tvoraca Vojnog centra za strateške studije (*Centro Militare di studi strategici* – CeMiSS) u okviru Ministarstva odbrane od 1987. godine. On će nepunih deset godina kasnije (1996) objaviti monografiju *Geopolitika*, te prvi udžbenik strateških studija i mnoge druge pa i *Geopolitiku XXI veka*.⁵⁸ Ovaj general je bio savetnik predsednika Italije Frančeska Kosige (Francesco Cossiga), izaslanik OEBS-a na pregovorima u Dejtonu 1995. i uopšteno doživeo san Masija i Roleta o bliskosti geopolitičara i vlasti.⁵⁹ Njegov pravac nastavlja Đermano Dotori.

U uvodu teksta navedeno je da je 1993. objavljen prvi broj najpopularnijeg italijanskog časopisa za geopolitiku – *LiMes*. Njegove zavodljive mape debljinom linija i načinom naglašavanja ponekad i podsećaju na časopis iz vremena Drugog svetskog rata. Etkinson navodi da se *LiMes* i *Geopolitika* iz fašističkog vremena pojavljuju u periodu međunarodnih nestabilnosti, te da su oba časopisa nameravala da posluže državi i da široko popularizuju geopolitičke imaginacije.⁶⁰ Ipak, tematika i pristup novog časopisa se naslanjaju pre na francusku regionalnu geografiju i Iva Lakosta nego na apeninski voluntarizam i Masija.⁶¹ Lakost je već 1993. i 1994. u *LiMes*-u u četiri nastavka objavio tekst „Šta je geopolitika” (*Che cos'è la geopolitica?*).⁶² Na stranicama ovog časopisa, koji se prodaje po kioscima širom Apenina i koji je pravio i izdanja na drugim jezicima, pa i kod nas slabo zapaženo na srpskom jeziku, objavljuju autori poreklom sa svih strana sveta. Časopis je u okviru jedne od dve najveće medijske grupe *Espresso* osnovao Lučo Karaćolo. Lučo je ponikao kao novinar u pomenutoj medijskoj grupi i bio je blizak prijatelj (ne i rođak), Karla Karaćola (Carlo Caracciolo), jednog od vlasnika grupe, plemića iz porodice porodično i interesno vezane za Veliku Britaniju. Zanimljivo je i da uređivačka politika *LiMes*-a neguje kritički stav prema Evropskoj uniji, a pozitivan prema

⁵⁷ Više o tome u: Virginio Ilari, “Gli studi strategici in Italia”, op. cit., pp. 3–5.

⁵⁸ Carlo Jean, *Geopolitica del XXI secolo*, Editori Laterza, Bari, 2004.

⁵⁹ Carlo Jean, *Formiche*, <https://formiche.net/author/carlo-jean/>, 27/01/2020.

⁶⁰ David Atkinson, Klaus Dodds, *Geopolitical Traditions: Critical Histories of a Century of Geopolitical Thought*, op. cit., p. 112.

⁶¹ Intervju koji je obavio autor ovog članka, 23. januara 2020.

⁶² O tome i Markoni u: Matteo Marconi, “Spunti di riflessione su geopolitica e metodo: storia, analisi, giudizio”, op. cit.

Vašingtonu i Londonu. Dodatna osobenost je da je prve godine izlaženja ovog časopisa u njemu objavljivao diplomata Bruno Botai (Bruno Bottai), sin Đuzepea Botaija nekadašnjeg fašističkog mecena Masija.⁶³

Na tragu Masija, ali više u smislu zadržavanja ideološke pozicije i otklona prema Zapadu, nastaje 2004. godine geopolitički časopis *Eurasia*, koji pokreće nekoliko ljudi pod uredništvom Tiberia Gracijanija i rastućim uticajem neofašiste Klaudija Mutija (Claudio Mutti).⁶⁴ Muti od 2011. godine preuzima rukovođenje časopisa, koji postaje ne samo blizak Aleksandru Duginu i Leonidu Savinu, tj. neoevroazijcima i pojedinim rumunskim autorima, nego sve više i novoj desnici. Nasleđe nove desnice poniklo u intelektualnom krugu navodnih evropskih tradicionalista – Renea Genona, fašiste Juliusa Evole, neonaciste Žana Tirijara i drugih – povezuje neofašizam ili barem simpatije za ekstremnu desnicu i otklon od hrišćanstva i kritika Izraela. U tom časopisu zapaženu ulogu od 2012. godine dobijaju i neostaljinisti sa severa Italije, tada okupljeni u organizaciju Država i sila (*Stato e Potenza*), među kojima su i Stefano Vernole i daroviti autor Đakomo Gabelini (Giacomo Gabellini).

Vremenom se Gracijani i njegov mlađi saradnik Daniele Skalea odvajaju od *Eurasia*-e zbog nijansiranijeg i umerenijeg ideološkog stava i namere da se čisto naučno bave geopolitičkim studijama. Sa nizom mlađih saradnika, Gracijani i Skalea 2010. godine osnivaju Institut za visoke studije geopolitike koji pokreće časopis *Geopolitika (nomen est omen* – po ugledu na Masijevu) i uspostavljaju odmah saradnju sa rimskim državnim univerzitetima La Sapienca i Roma Tre, a vremenom i sa državnim institucijama. *Geopolitika* se izdvaja kao naučni časopis koji neguje metode i okvire koje je zadao Masi, ali je ideološki blizak klasičnoj desnici, za razliku od Mutija i *Eurasia*-e koju odlikuje ekstremniji ideološki profil.

Takođe su pokrenuti *Il Caffè geopolitico*, sajt sa tromesečnikom *Babilonia*, koji je više publicističkog karaktera i ima prvenstveno značaj kao internet medij i atlantistička *Aspenija*.⁶⁵ Poslednje pomenuto izdanje više je posvećeno izučavanju međunarodnih odnosa nego težišno na geopolitici, ideološki liberal-demokratsko, filoglobalističko glasilo.

Manje uz institucije, ali jako prisutni u angloameričkim naučnim časopisima objavljuju i poklonici kritičke geopolitike (tj. antigeopolitike) koja je u samoj Italiji

⁶³ Bruno Bottai, "Cinquant'anni da non buttare", *Limes*, No. 4, 1993, <https://www.limesonline.com/cartaceo/cinquantanni-da-non-buttare?prv=true>, 20/01/2020.

⁶⁴ Interesantna je pojava kod evropske nove desnice delimični ili radikalni otklon od hrišćanstva koji ih odvodi ponekad u neopaganizam, islam ili istočnjačke religije. Primera radi, Klaudio Muti i Rene Genon prešli su u islam.

⁶⁵ <https://www.ilcaffegeopolitico.org/rivista>.

nepopularna.⁶⁶ Elena del Anjeze (Elena dell’Agnese), profesorka geografije na Univerzitetu Bikoka u Milanu možda je najpopularniji predstavnik radikalne geografije u Italiji i bavi se estetikom graničnih područja, naslanja se na američkog geopolitičara iz 19. veka Vilijama Gilpina (William Gilpin, 1813–1894).⁶⁷ Analizira geopolitički diskurs meksičko-američke granice u američkim filmovima oslanjajući se u značajnoj meri na misao Mišela Fukoa.⁶⁸ Poput nje i Luiđi Stanzone (Luigi Stanzone) se poziva na Fukoa i Rafestina i vidi geopolitiku kao kapilarno prostiranje moći – „moć je sveprisutna”. Stancone u tom ključu istražuje procese imenovanja stvari i tvrdi da je zadatak sveukupne geografije (u koju očigledno svrstava i geopolitiku) da istraži sisteme odnosa moći.⁶⁹ Klaudio Minka (Claudio Minca) je uz del Anjezeovu najpoznatiji savremeni predstavnik italijanske kritičke geopolitike i kao takav takođe rado viđen gostujući profesor u angloameričkom svetu (predavao u Londonu i u Sidneju). Ovaj izuzetno plodan autor (14 monografija i udžbenika i oko 200 naučnih članaka i eseja) bavi se predstavljanjem kritičke geopolitike, turističkom geografijom i prikazom važnosti pojedinih mislilaca na geografiju i uopšte političku upotrebu prostora.⁷⁰ U članku o Agambenovom shvatanju geografije, a njime se bavio i ranije u vezi sa nemačkim misliocem Karlom Šmitom, Minka piše o biopolitici i geografiji tela.⁷¹

⁶⁶ Intervju koji je obavio autor ovog članka, 23. januara 2020.

⁶⁷ Gilpin, oduševljeni čitalac nemačkog geografa Humbolta, pod uticajem tadašnje vere u američku posebnost naivno tvrdi da će SAD širiti uticaj i na Pacifik zbog geografskog oblika, dok Evropa to ne može zbog drugačijih osnovnih geografskih karakteristika. Kao da tada nije u toku grabljenje poslednjih kolonija od strane evropskih sila. Njegov determinizam nije nimalo radikalno geografski, i banalnije je postavljen od Racelove političke geografije. Videti više u: James Oliver, *The Bering Strait Crossing: A 21st Century Frontier between East and West*, Information Architects, 2006, pp. 84–85, 87.

⁶⁸ Elena Dell’Agnese, “Elena dell’Agnese: Power-knowledge, poststructural approach, Catholic Church”, 2010, in: *Exploring Geopolitics*, https://exploringgeopolitics.org/interview_dell_agnese_elena_power_knowledge_poststructural_approach_catholic_church_claude_raffestin/, 29/01/2020; Elena dell’Agnese & Anne-Laure Amilhat Szary “Borderscapes: From Border Landscapes to Border Aesthetics”, *Geopolitics*, Vol. 20, Issue 1, 2015, pp. 4–13; Elena dell’Agnese, “The US–Mexico Border in American Movies: A Political Geography Perspective”, *Geopolitics*, Vol. 10, Issue 2, 2005, pp. 204–221.

⁶⁹ Luigi Stanzone, “Geopolitica e Geografia politica: E se parlassimo ‘solo’ di Geografia?”, Matteo Marconi, Paolo Sellari (eds), *Verso un nuovo paradigma geopolitico: raccolta di scritti in onore di Gianfranco Lizza*, Tomo I, op. cit., pp. 26, 30.

⁷⁰ Na primer: Claudio Minca and Rory Rowan, *On Schmitt and Space*, Routledge, London and New York, 2015.

⁷¹ Claudio Minca, “Agamben’s geographies of modernity”, *Political Geography*, Vol. 26, Issue 1, 2007, pp. 78–97.

Pored prikazanih naučnih časopisa, na savremenu geopolitičku misao u Italiji utiču i levičarski novinarski sajt *notiziegeopolitiche.net* sa odličnim pregledom svetske politike i više akademski *Geopolitica.info* koji je deo establišmenta.

Zaključak

Uz ukazivanja na pojedina imena, zarad odgovora na prvo pitanje bilo je potrebno napraviti i pregled časopisa odnosno centara koji se bave geopolitičkim promišljanjem. Sistematizacija geopolitičke misli u ideološko-političkom prostoru mogla bi da izgleda ovako.

Geopolitika Instituta za visoke studije geopolitike i pomoćne nauke je jedini u potpunosti naučni časopis, i uz *Eurasia*-u delimično ideološki i konceptualno se naslanja na Masijevu i Roletovu *Geopolitiku*. Pored Gracijanija sve veću ulogu imaju Markoni i, jedno vreme, Skalea koji je pre kraćeg angažmana u italijanskom Ministarstvu spoljnih poslova i međunarodne saradnje, zajedno sa još jednim istoričarem, Dariom Ćitatijem (Dario Citati), takođe predavačem na univerzitetu La Sapienza, osnovao analitički centar „Makijaveli” (u saradnji sa strankama italijanske desnice).⁷² Časopis je nastavio saradnju koju su Gracijani i Skalea imali u *Eurasia*-i sa autorima sa prostora bivšeg Sovjetskog Saveza, iz Irana i Kine, ali je proširio krug spoljnih saradnika.⁷³

Mesečnik *Limes* tematski se i pristupom, grubo rečeno, naslanja na francusku školu regionalne geopolitike. Najpopularnije ime italijanske geopolitike je naučno-publicističkog žanra, što se vidi i po opremljenosti teksta. Tu su fusnote, ali tekstovi su najčešće barem dvostruko kraći od naučnih. Ono što nesumnjivo predstavlja prednost u odnosu na klasičnu naučnu produkciju je veliki broj različitih autora, stalno tematski zaokruženi brojevi i lako razumljiv, pitak stil. Tako u poslednjem broju od 2019. godine sa temom „Amerika protiv svih” (*America contro tutti*) objavljena su 32 članka 27 autora, od kojih polovinu čine profesori i naučnici, a ostatak analitičari što *Limesa* što iz drugih kuća, te vojna lica i diplomate.⁷⁴ Otuda i veliki broj pretplatnika i prodaja časopisa širom poluostrva. Geografske karte i akcenat na geografske zone od italijanskog interesa (mada sam časopis prati

⁷² Navedeno prema autorovim saznanjima. O članovima analitičkog centra vidi na: <https://www.centromachiavelli.com/organigramma/>.

⁷³ Vidi na primer tematski broj: „L’era di Xi Jinping: Bilanci e prospettive”, *Geopolitica*, Vol. VI, No. 1, Gennaio-Giugno 2017.

⁷⁴ „Autori”, *LiMes*, No. 12, 2019, <https://www.limesonline.com/cartaceo/autori-63-29/1/2020>.

dešavanja u celom svetu) pomalo podsećaju na staru *Geopolitiku*. Zanimljivi su u tom smislu brojevi posvećeni Balkanu i Africi.

Osim toga sa starom *Geopolitikom* ga povezuje i posvećenost izučavanju italijanskih nacionalnih interesa još od prvog broja. Ali poimanje interesa, koje iskazuje i glavni urednik i mlada nada časopisa Fabri, vezuje se uz interese SAD, a nasuprot jačanju nemačke politike.⁷⁵ Na mapama je приметно prikazivanje Krima kao dela Rusije i oblasti na istoku Ukrajine (Lugansk i Donjeck) kao spornih područja, iako Italija formalno smatra da pomenute teritorije pripadaju zvaničnom Kijevu. Sve pomenuto ne znači da časopis ima monolitnu ideološku liniju. Objavljuju se i Dugin i proponenti jačanja Evropske unije, ali urednička reč, tekstovi Fabrija u novije vreme i dominantan ton su filoanglo-američki.

Aspenia je izdanje italijanskog ogranka američkog globalističkog Instituta Aspen, čije su pokretanje pozdravili predstavnici filoatlantističkog establišmenta, poput Đulijana Amata (Giuliano Amato), arhitekta prelaska na evro u Italiji.⁷⁶ Uprava ovog instituta i pojedini autori poput Marte Dasu (Marta Dassù) učesnici su skupova Bilderberga i Trilaterale. U izvršnom komitetu Instituta su i pojedini bivši ministri i premijeri, poput Marija Montija (Mario Monti) ili Đanija Lete (Gianni Letta), čije je političko delovanje u skladu sa interesima transnacionalnog kapitala.⁷⁷

Osvrt na prostor politike bio je potreban za razumevanje konteksta u kojem se danas razvija geopolitička misao u Italiji. Takođe, bilo je nužno ukazati i na način geopolitičkog promišljanja istaknutijih autora na Apeninskom poluostrvu koji predstavljaju, uslovno rečeno, tamošnje različite pravce. Analiza sadržaja njihovih radova navodi na nedvosmislen zaključak o nastavku ne samo stare škole geopolitike, već i o kontinuitetu prenošenja znanja od prvih „učitelja” do savremenih autora. Iako spolja popularni predstavnici kritičke geopolitike u samoj Italiji nisu zapaženi, osim donekle Minke, oni nemaju šta da doprinesu jer se i ne bave preporukama niti analizom potreba nacionalne države, što je od početka bio ideal klasične škole. Nastavljači Masija, Roleta i Jaje mogli bi se nazvati i italijanskim neoklasičnim geopolitičarima. Pri tome njihova misao nije mumificirana već pokazuje dalji razvoj i iznedrila je časopise *Geopolitika* i *Eurasia*. Osim toga, pokazuje se da je pristup

⁷⁵ Vidi npr: “Una strategia per l’Italia”, *LiMes*, No. 2, 2019, <https://www.limesonline.com/sommari-rivista/una-strategia-per-litalia>, 29/01/2020.

⁷⁶ Vidi obraćanje povodom prvog broja *Aspenije* februara 1995. godine: “ ‘Aspenia’ presentazione del 1° numero della rivista dell’Aspen Istitute”, <https://www.radioradicale.it/scheda/70107/aspenia-presentazione-del-1deg-numero-della-rivista-dellaspen-istitute>, 30/01/2020.

⁷⁷ “Comitato esecutivo”, <https://www.aspeninstitute.it/istituto/comunita-aspen/comitato-esecutivo> 30/1/2020.

usvojen u Francuskoj (*Hérodote*) bio podsticajan za nastanak *Limesa* (da li suštinski ili kao okidač, drugo je pitanje) i popularizaciju geopolitičkog mišljenja na Apeninskom poluostrvu. U radu je ukazano na, uslovno rečeno, tri vodeća pravca, pri čemu postoje razlike između Masijevih nastavljača koje se ogledaju u ideološko-političkoj ravni, gde *Geopolitika* razvija više naučan, a *Eurasia* naglašenije ideološki okvir. Domaći autori, naglašenije nego u drugim društvenim naukama, propagiraju određeni političko-idealistički okvir. To je primetno i kod *Eurasia*-e, i *Limesa* i *Aspenije*, ali i na internet stranama *Geopolitica.info* i *notiziegeopolitiche.net*. Ideološko profilisanje u sve tri grupe navodi i na dodatni zaključak, a to je osobenost geopolitike da (osta)je i politički profilisana.

Bibliografija

- Antonsich, Marco, "Geopolitica: The 'Geographical and Imperial Consciousness' of Fascist Italy", *Geopolitics*, Vol. 14, Issue 2, 2009, pp. 256–277.
- Antonsich, Marco, "Eurafrica, Dottrina Monroe del fascismo", *Limes*, No. 3, 1997, pp. 261–266.
- Atkinson, David A., "Geopolitics and the Geographical Imagination in Fascist Italy", PhD Thesis, Loughborough University 2019. <https://hdl.handle.net/2134/10383>
- Atkinson, David, Dodds, Klaus, *Geopolitical Traditions: Critical Histories of a Century of Geopolitical Thought*, Routledge 2002, 416 pp.
- Boria, Edoardo, *Cartografia e potere*, UTET Università, Torino, 2007.
- Boria, Edoardo, *Carte come armi*, Nuova Cultura, Roma, 2012.
- Boria, Edoardo, "Perché la geopolitica piace a tutti tranne che ai geografi: evoluzioni in corso ai margini della geografia", *Rivista Geografica Italiana*, Vol. 123, No. 4, 2016, pp. 603–618.
- Bottai, Bruno, "Cinquant'anni da non buttare", *LiMes*, No. 4, 1993, pp. 149–154.
- Cattaruzza, Amaël, *Géopolitique des données: Pouvoir et conflits à l'heure du Big Data*, Editions Le Cavalier Bleu, Paris, 2019.
- D'Agostino Orsini, Paolo, "La nuova Eurafrica e l'Asse", *Geopolitica*, Anno III, n° 4, 30. aprile 1941-XIX, pp. 225–228.
- Dell'Agnese, Elena, "The US–Mexico Border in American Movies: A Political Geography Perspective", *Geopolitics*, Vol. 10, Issue 2, 2005, pp. 204–221.
- Dell'Agnese, Elena & Szary Amilhat, Anne-Laure, "Borderscapes: From Border Landscapes to Border Aesthetics", *Geopolitics*, Vol. 20, Issue 1, 2015, pp. 4–13.

- Ilari, Virgilio, "Italia. Storia militare di un'espressione geografica", Virgilio Ilari (ed.), *Italy on the Rimland. Storia militare di una Penisola Eurasiatica*, Vol. I: Intermarium, Società Italiana di Storia Militare, Tomo I, Nadirmedia, Roma, 2019, pp. 15–50.
- Ilari, Virgilio, "Gli studi strategici in Italia", *Centro Militare di Studi Strategici*, 26 settembre 2001, www.societaitalianastoriamilitare.org, 17/01/2020.
- Jean, Carlo, *Geopolitica del XXI secolo*, Editori Laterza, Bari, 2004.
- Lizza, Gianfranco, *Geopolitica: itinerari del potere*, UTET libreria, Torino, 2001.
- Marconi, Matteo, "Spunti di riflessione su geopolitica e metodo: storia, analisi, giudizio", *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, No. 3, 2012, pp. 47–64.
- Marconi, Matteo, Sellari, Paolo, "Da Humboldt a Ratzel: l'uomo e il suo ambiente", *GNOSIS – Rivista italiana di intelligence*, vol. 4/2014, pp. 133–141.
- Marconi, Matteo, Sellari, Paolo, *Verso un nuovo paradigma geopolitico: raccolta di scritti in onore di Gianfranco Lizza*, Tomo I, Aracne editrice, Roma, 2015.
- Marconi, Matteo, "La rivista «Geopolitica» (1939–1942) e la prima guerra mondiale: Un tentativo (fallito) di integrazione e organicità al potere", Slobodan Janković (ed.), *Grandi stati, grandi nazioni e immaginari geopolitici nei Balcani*, *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, Vol. VII, N° 2, Lugl. - Dic. 2018, pp. 201–213.
- Massi, Ernesto, "Geopolitica: dalla teoria originaria ai nuovi orientamenti", *Bollettino della Società Geografica Italiana*, Vol. III, No. 1–6, gennaio–giugno 1986, pp. 3–45.
- Minca, Claudio, "Agamben's geographies of modernity", *Political Geography*, Vol. 26, Issue 1, 2007, pp. 78–97.
- Minca, Claudio and Rowan, Rory, *On Schmitt and Space*, Routledge, London and New York, 2015.
- Mihajlović, Vladimir V., *Na granicama Balkana: L. F. Marsilji i rimska baština (1683 – 1701)*, Balkanološki institut, Beograd, 2018.
- Oliver, James, *The Bering Strait Crossing: A 21st Century Frontier between East and West*, Information Architects, 2006.
- Perrone, Andrea, "Gli esordi della geografia politica italiana e gli scritti di Ernesto Massi", *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, Vol. V, No. 1, gennaio–giugno 2016, pp. 31–60.
- Perrone, Andrea, "Mare nostrum e «Geopolitica» Il mito imperiale dei geografi italiani", *Diacronie*, N° 25, 1, 2016, Studi di Storia Contemporanea: "Se creare è definire", pp. 1–20.

- Perrone, Andrea, “Il laboratorio geopolitico e cartografico italiano: Ernesto Massi e Mario Morandi a Milano”, u: Slobodan Janković (ed.), *Grandi stati, grandi nazioni e immaginari geopolitici nei Balcani*, *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, Vol. VII, N°2, Lugl. - Dic. 2018, pp. 125–199.
- Perrone, Andrea, “London Connection: L’unità italiana, il controllo inglese di Suez e la fondazione della Società Geografica Italiana”, Virginio Ilari (ed.), *Italy on the Rimland: Storia militare di una Penisola Eurasiatica*, Vol. II: Suez, Società Italiana di Storia Militare, Nadirmedia, Roma, 2019, pp. 27–38.
- Roletto, Giorgio, Massi, Ernesto, “Lineamenti di geografia politica”, Trieste: *Università degli Studi di Trieste*, 1931.
- Roncagli, Giovanni, “Physical and strategic geography of the Adriatic”, *The Geographical Journal*, Vol. 53, No. 4, 1919, pp. 209–228.
- Sinibaldi, Giulio, *La geopolitica in Italia (1939–1942)*, Libreriauniversitaria.it ed, Limena, 2010.
- Stanzone, Luigi, “Geopolitica e Geografia politica: E se parlassimo “ solo ” di Geografia?”, Matteo Marconi, Paolo Sellari (eds), *Verso un nuovo paradigma geopolitico: raccolta di scritti in onore di Gianfranco Lizza*, Tomo I, pp. 25–32.
- Vuković, Nebojša, *Logika imperije*, Konras, Beograd, 2007.
- Haverluk, Terrence W., Beauchemin, Kevin M. & Mueller Brandon A., “The Three Critical Flaws of Critical Geopolitics: Towards a Neo-Classical Geopolitics”, *Geopolitics*, Vol. 19, Issue 1, 2014, pp. 19–39.

Izvori sa interneta

- “Aspenia’ presentazione del 1° numero della rivista dell’Aspen Institute”, <https://www.radioradicale.it/scheda/70107/aspenia-presentazione-del-1deg-numero-della-rivista-dellaspern-istitute>, 30/01/2020.
- “Autori”, *LiMes*, No. 12, 2019, <https://www.limesonline.com/cartaceo/autori-63>, 29/01/2020.
- Celani, Claudio, “The Multiple Personalities of Italy’s Premier Giuliano Amato”, *EIR*, Vol. 27, No. 31, 2000, https://larouchepub.com/eiw/public/2000/eirv27n31-20000811/eirv27n31-20000811_060-the_multiple_personalities_of_it.pdf, 08/08/2019.
- “Comitato esecutivo”, <https://www.aspeninstitute.it/istituto/comunita-aspen/comitato-esecutivo>, 30/01/2020.
- Dell’Agnese, Elena, “Elena dell’Agnese: Power-knowledge, poststructural approach, Catholic Church”, 2010, *Exploring Geopolitics*, <https://exploringgeopolitics.org/>

- interview_dell_agnese_elena_power_knowledge_poststructural_approach_catholic_church_claude_raffestin/, 29/01/2020.
- “Ernesto Massi”, *Fondazione Spirito*, www.fondazione Spirito.it/tag/ernesto-massi/, 22/01/2020.
- Gandolfo, Claudio, “Britannia 1992, Mosca 2013: se la storia si ripete”, *Business Community*, http://www.businesscommunity.it/m/Luglio_2013/editoriale/Britannia_1992_Mosca_2013_se_la_storia_si_ripete.php, 26/12/2019.
- “Geopolitical concepts”, <https://exploringgeopolitics.org/category/geopolitical-concepts/>, 29/01/2020.
- “Il Britannia, Draghi, Grillo e le privatizzazioni dell’Italia”, *Wall Street Italia*, 28 Agosto 2014, <https://www.wallstreetitalia.com/il-britannia-draghi-grillo-e-le-privatizzazioni-dell-italia/>, 14/12/2019.
- “Interesse Nazionale”, Aspen Institute Italia, <https://www.aspeninstitute.it/interesse-nazionale> 28/01/2020.
- Jean, Carlo, *Formiche*, <https://formiche.net/author/carlo-jean/>, 27/01/2020.
- Mutti, Claudio, “Hic sunt leones”, *Eurasia: rivista di studi geopolitici*, 15 Dicembre 2019 <https://www.eurasia-rivista.com/hic-sunt-leones/>, 22/01/2020.
- Randazzo, Antonella, “Come è stata svenduta l’Italia”, *Disinformazione*, 12 Marzo 2017, https://www.disinformazione.it/svendita_italia2.htm, 21/01/2020.
- Scalea, Daniele, “Geopolitica: che cos’è e perché in Italia ne abbiamo bisogno”, *Huffpost*, https://www.huffingtonpost.it/daniele-scalea/geopolitica-che-cose-e-perche-in-italia-ne-abbiamo-bisogno_b_4501932.html, 24/01/2020.
- They, Hervé, “Pierre Verluise, Géopolitique de l’environnement. Brésil. Pourquoi l’Amazonie brûle-t-elle ?”, *Diploweb*, 9 janvier 2020, <https://www.diploweb.com/Geopolitique-de-l-environnement-Bresil-Pourquoi-l-Amazonie-brule-t-elle.html>, 18/01/2020.
- “Una strategia per l’Italia”, *LiMes* No. 2, 2019, <https://www.limesonline.com/sommari-rivista/una-strategia-per-litalia>, 29/01/2020.

Slobodan JANKOVIĆ

**GEOPOLITICAL THOUGHT IN THE APENNINE PENINSULA:
TEACHERS AND STUDENTS**

Abstract: Italy is one of the countries that developed a particular geopolitical thought in the first half of the 20th century, and it was abruptly ended with the fall of the fascist regime in Rome. The revival of geopolitics opened the question of the characteristics of this discipline in contemporary Italy. The author asks two research questions: 1) whether there is continuity with the old school, and if yes, in what measure? 2) What were the characteristics of Italian geopolitics in its formative period until 1943? The text has four chapters. The introductory part explains the context in which geopolitical thought in the Apennines arises in interaction with scientific and social-political changes in Europe and globally. The second part follows the roots, evolution, and conclusion of the geopolitical thought until 1943. The third chapter has two parts in which the author depicts the context in which geopolitics emerges again. In this part, the main authors, reviews and web sites are presented and analysed. In the concluding part of the text, the author defines three main lines of geopolitical thought in Italy. He clearly distinguishes between those who have a clear line of continuity with Massi and Roletto – the old school – and those who have adopted different frameworks.

Key words: Italian geopolitics, Ernesto Massi, neoclassical geopolitics, Italian politics, politics of making maps, *Limes*, *Geopolitica*.